

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra práva

Bakalářská práce

Institut státního monopolu v ČR a ostatním světě

Tereza Černá

© 2015 ČZU v Praze

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci „Institut státního monopolu v ČR a ostatním světě“ jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího bakalářské práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce. Jako autorka uvedené bakalářské práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušila autorská práva třetích osob.

V Praze dne 10.3.1015

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala vedoucímu mé bakalářské práce panu JUDr. Viktoru Jansovi, CSc., za odborné rady, mému tatínkovi za pomoc a pevnou vůli, mé kamarádce Kateřině Sklenářové za trpělivost ve dnech krize a v neposlední řadě mé kamarádce a spolužačce Lindě Havelkové za rady při tvoření mé práce.

ČESKÁ ZEMĚDĚLSKÁ UNIVERZITA V PRAZE

Katedra práva

Provozně ekonomická fakulta

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Tereza Černá

Veřejná správa a regionální rozvoj

Název práce

Institut státního monopolu v ČR a ostatním světě

Název anglicky

Institute of the state monopol in Czech Republic and the other World

Cíle práce

Cílem bakalářské práce je objasnění charakteristických rysů monopolu. . právní úpravy monopolu v českém právním řádu a deskripce antimonopolní politiky a její realizacív současnosti. V praktické části je cílem provést statistickou analýzu monopolu v ČRv komparaci se zahraniční právní úpravou včetně objasnění výhodnosti či nevýhodnosti monopolů pro státy v současnosti

Metodika

- shromáždění podkladů pro zpracování zadané práce
- analýza prostudovaných podkladů teoretické části práce
- získání podkladů pro praktickou část práce
- vyhodnocení získaných dat pro zpracování praktické části práce
- sumarizace výsledků a jejich vyhodnocení

Doporučený rozsah práce

30 – 40 stran

Doporučené zdroje informací

- CAMERON, R. Stručné ekonomické dějiny světa. Od doby kamenné až do současnosti. Praha : Victoria publishing, 1996. ISBN 80-85865-21-1
- HOLMAN, Robert. Mikroekonomie: středně pokročilý kurz. 2., aktualiz. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007. 592 s. ISBN 978-80-7179-862-0.
- JUREČKA, Václav a kol. Mikroekonomie. 1. vyd. Praha: Grada, 2010. 359 s. ISBN 978-80-247-3259-6
- Kasan, J. Cenová politika a politika hospodářské soutěže, 1. vyd. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1994. 166 s. ISBN 80-7079-245-0
- Kubíček, J. a kol. Hospodářská politika, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. 302 s. ISBN 80-86898-99-7
- Mankiw, N. G. Zásady ekonomie, 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2000. 763 s. ISBN 80-7169-8911
- Raus, D., Neruda, R. Hospodářská soutěž po vstupu ČR do EU, 1. vyd. Brno: CP Books, 2005. 359 s. ISBN 80-251-0394-3
- Samuelson, P. A., Nordhaus, W. D. Ekonomie, 1. vyd. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1991.
- Žák, M. Učebnice hospodářské politiky II., 1. vyd. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1997. 261 s. ISBN 80-7079-057-1

Předběžný termín obhajoby

2015/02 (únor)

Vedoucí práce

JUDr. Viktor Jansa, CSc.

Elektronicky schváleno dne 27. 2. 2014

JUDr. Jana Borská

Vedoucí katedry

Elektronicky schváleno dne 27. 2. 2014

Ing. Martin Pelikán, Ph.D.

Děkan

V Praze dne 09. 03. 2015

Institut státního monopolu v ČR a ostatním světě

Institute of State Monopoly in the Czech Republic and the Other World

Souhrn

Bakalářská práce na téma Institut státního monopolu v ČR a ostatním světě je rozdělena na dvě části. V první části se bude práce zabývat monopoem v teoretické rovině. Na začátku uvádí, jak monopol vzniká, jak se monopol pozná, jaké jsou druhy a jeho historie. Poté se práce zaměří na problematiku antimonopolní politiky, na její historii, hlavní smysl a její realizaci v ČR. Dále teoretická část pokračuje deskripcí teoretických problémů a perspektiv monopolu. Praktická část popisuje vývoj státního monopolu v ČR, který je rozdělen na tři části. První část se bude zabývat obdobím do roku 1948, druhá obdobím od roku 1948 do roku 1990 a třetí bude popisovat vývoj státního monopolu po roce 1990. Praktická část bude pokračovat vývojem určitých státních monopolů ve světě. Bude zde přiblížen lihový monopol v Německu, absolutní státní lihový monopol ve Švédsku a nakonec se práce zaměří na státní monopol kabelových televizí a veřejného osvětlení v USA. Poslední kapitola je posouzením, zda má smysl pořizovat či ponechávat si státní monopoly v současné době.

Summary

Bachelor's thesis concerning state monopoly institute in the Czech Republic and the other world is divided into two parts. The work analyses state monopoly on the theoretical basis in the first part. Describes how does monopoly comes into existence and distinctive features of its various kinds based on historical experience. The next part of the work is aimed on anti-monopoly policies, their history and their main purpose and realization in the Czech Republic. The theoretical part of the work then proceeds to description of theoretical problems and perspectives of the monopoly. Practical part describes the

development of state monopoly in the Czech Republic. This development is divided into three parts – first part deals with time period ending in 1948. The second part deals with time period from 1948 to 1990 and third part will describe state monopoly after 1990. Theoretical part will continue with the development of certain state monopolies in the world. The work will closely examine spirits monopoly in Germany, state monopoly of cable TVs and street lighting in the USA. In the final part the work will shift the focus on absolute state spirits monopoly in Sweden. Last chapter remains for evaluation of the state monopoly regulation nowadays.

Klíčová slova: státní monopol, soutěžní právo, ÚOHS (Úřad pro ochranu hospodářské soutěže), regulace monopolu, konkurence, antimonopolní politika, právo EU (Evropské unie)

Keywords: state monopoly, competition law, ÚOHS (Office for Protection of Economic Competition), monopoly regulation, antitrust policy, EU law

Obsah

1	Úvod	9
2	Cíl práce.....	11
3	Metodika.....	11
4	Obecná charakteristika monopolu	12
4.1	Co je to monopol.....	12
4.2	Vznik monopolu.....	13
4.3	Historie monopolu.....	16
4.4	Dokonalá a nedokonalá konkurence	17
5	Antimonopolní politika a její realizace v současnosti	18
5.1	Historický vývoj.....	19
5.2	Hlavní smysl antimonopolní politiky.....	20
5.3	Antimonopolní politika v ČR.....	23
5.4	Veřejná politika vůči monopolům.....	23
6	Problémy a perspektivy monopolu v teoretické rovině.....	25
6.1	Problémy monopolního postavení na trhu	25
6.2	Perspektivy monopolního postavení na trhu	26
6.3	Perspektivy státního monopolu	27
7	Státní monopol v České republice	27
7.1	Období do roku 1948	28
7.2	Období 1948–1990.....	29
7.3	Období po vzniku České republiky.....	30
8	Státní monopol v ostatním světě.....	33
8.1	Německo – lihový monopol	33
8.2	Švédsko – monopol na alkohol	35
8.3	Vývoj státních monopolů v USA	36
9	Praktické zhodnocení současných přínosů a negativ monopolu v jeho státní i firemní podobě.....	39
10	Závěr	41
11	Seznam použitých zdrojů.....	42
11.1	Seznam použité literatury	42
11.2	Internetové zdroje.....	43

1 Úvod

Téma státního monopolu je i v dnešní době velice aktuální a týká se každého státu. Státní monopol existuje již od doby, kdy na naší planetě vládli monarchové, kteří si prostřednictvím státních monopolů zvyšovali finance ve státní pokladně. V dnešní době na tyto monopoly pohlíží každý stát z jiného úhlu pohledu. V některých státech jsou státní monopoly pořád tvořeny za účelem zisku státu, jinde jsou důvody zcela odlišné. Vývoj, počet, oblast zaměření státních monopolů se mění s ohledem na současnou ekonomiku, bezpečnost státu i občanů. Vývoj také značně ovlivňuje vznik Evropské unie, která má své vnitřní právo, kterým se musí řídit všechny členské státy. V této práci budou popsány jak monopoly státní, tak i monopoly finanční. Názory na výhodnost či nevýhodnost monopolů v dnešní době se také velice liší a tato práce poukáže právě na tuto problematiku. Toto aktuální téma rovněž koresponduje s mým studijním profilem, jakož i s mým pravděpodobným budoucím zaměstnáním v podnikatelské činnosti.

Řada mediálně frekventovaných afér, z nichž některé propukly až v průběhu dokončování práce, také potvrzuje vysokou aktuálnost výběru tématu mé práce. Namátkou lze poukázat na lihovou aféru, různé otázky privatizace státních drah nebo České pošty, které se všechny problému státních monopolů dotýkají.

Práce je členěna na šest hlavních kapitol. V první kapitole bude charakterizován monopol obecně, jak monopol vzniká, bude zde popsána historie prvních monopolů, jejich druhy, co je přirozený monopol, státem vytvořený monopol a monopol z vlastnictví jedinečného faktoru. Dále zde budou uvedeny různé typy konkurence, jako je konkurence dokonalá, nedokonalá a monopolistická, a popsán zvláštní typ oligopolu, který se v určitých rysech velice podobá státnímu monopolu.

V další kapitole bude popsána antimonopolní politika z hlediska její historie, cílů a použití v ČR, kde se antitrustová politika uplatňuje na základě soutěžního práva. Dále zde budou vysvětleny možnosti regulace monopolu vládou: možné nicnedělání, regulace chování monopolu, snaha zavést více konkurence do monopolizovaných odvětví nebo přeměnou některých soukromých monopolů na státní podniky. Ve třetí kapitole budou popsány problémy a perspektivy monopolu na teoretické úrovni.

Čtvrtá kapitola se bude zabývat vývojem některých státních monopolů v České republice, a to ve třech po sobě jdoucích obdobích. Bude to období do roku 1948, poté od roku 1948 do roku 1990, ve kterém v Československé socialistické republice existoval tzv. 100% státní monopol, což zapříčinilo zestátnění veškerých soukromých podniků, a posledním úsekem bude období od roku 1990, kdy u nás většina státních monopolů začala pomalu mizet a trh se začal vracet ke konkurenčnímu trhu.

Předposlední kapitola se bude věnovat monopolům ve světě. Bude zde popsán lihový monopol v Německu od svého počátku za doby Viléma II. až do současnosti, kdy by měl podle nařízení EU zaniknout do roku 2018. Dalším monopolem, kterým se práce bude zabývat, bude monopol kabelových televizí a veřejného osvětlení v USA a absolutní státní lihový monopol ve Švédsku, který už také zanikl v roce 2000, díky Evropské unii.

Poslední kapitola zhodnocuje přínosy a negativa, které má vytvoření či ponechání si státních monopolů pro státy v současnosti.

2 Cíl práce

Cílem bakalářské práce je objasnění charakteristických rysů monopolu a pojem právní regulace monopolu v českém právním řádu, jakož i vyhodnocení problémů a výhod, které s sebou monopol přináší. Práce se dále zaměřuje na problematiku antimonopolní politiky a její realizaci v současnosti. V praktické části je cílem objasnit vývoj státního monopolu v ČR a charakter vybraných státních monopolů ve světě. Dále rovněž zjištění výhodnosti či nevýhodnosti monopolů pro státy současnosti.

3 Metodika

V teoretické části budou nejprve ze získaných pramenů shromážděny a vybrány potřebné podklady pro zadání práce metodou klíčových slov. Dále pak pomocí analýzy prostudovaných podkladů teoretické části budou metodou excerptce pořízeny výpisky, které budou pomocí metody kompilace sestaveny do výchozího zdroje. Následně budou vymezeny pojmy a metodou klasifikace zpracováno vymezení monopolu z hlediska vzniku a druhů. Popis antimonopolní politiky bude zpracován pomocí metod analýzy, syntetické klasifikace – přerozdělení do skupin, citace a parafráze. Syntézou teoretických přístupů a parafrázování bude zpracován vývoj politiky v historickém kontextu. V praktické části budou nejprve shromážděny a rozříděny informace pro tuto část práce. Dále budou získaná data o státních monopolech v ČR a v ostatním světě pro zpracování praktické části pomocí analýzy vyhodnocena a dále použita. V závěru bakalářské práce bude použito metod sumarizace dat, komparace, zhodnocení, syntézy a indukce zjištěných údajů a informací, které budou na základě stavu poznání dané oblasti přeformulovány do logických výsledků, vyplývající ze všech v práci zmíněných zdrojů a metodických postupů.

4 Obecná charakteristika monopolu

4.1 Co je to monopol

Monopol je jeden z typů tržních struktur v nedokonalé konkurenci. Termín „monopol“ se skládá ze dvou slov pocházejících z řečtiny. První slovo „monos“ znamená jeden a druhé slovo „polein“ – prodávat. V doslovném překladu výraz vyjadřuje „jeden prodávající“. Někdy se také k výrazu monopol přiřazují přívlastky jako čistý, absolutní nebo stoprocentní.¹

Monopol vyjadřuje, že v daném odvětví působí jak jeden výrobce, tak pouze jeden prodávající. Tento stav může fungovat jen tehdy, pokud je vstup dalších konkurentů na trh omezen určitými překážkami, které jim v tom brání. Podle druhu překážek můžeme určit tři základní typy monopolu:

- monopol z vlastnictví jediného faktoru,
- přirozený monopol,
- státem vytvořený monopol.¹

Monopolní struktura trhu musí vycházet ze struktury nabídky, nikoliv ze struktury výroby, jelikož firma nemůže být monopolem, když na straně nabídky existují kromě ní ještě další firmy pocházející ze zahraničí. Dále je monopol charakteristický tím, že zde existuje specifický produkt, neexistují další blízké substituty, které by mu mohly konkurovat, a že je znemožněn vstup dalším konkurenčním firmám do odvětví. Zásadním faktem, který vyplývá z výše uvedených charakteristik, je, že monopol je schopný svými rozhodnutími ovlivňovat tržní cenu. Je tedy ve svém rozhodování zcela nezávislý. Cenu může stanovit vyšší, než jsou mezní náklady, vzniká mrtvá ztráta. Ta vyjadřuje vztah, kdy ztráta jednoho není kompenzována ziskem druhého. Monopol představuje tedy ztrátu volby a ztrátu přebytku spotřebitele. V případě, že monopolní firma představuje celé odvětví, pak celkovou tržní nabídkou je její nabídka určitého produktu. A celkovou tržní poptávkou je

¹ HOLMAN, Robert. Mikroekonomie: středně pokročilý kurz. 2., aktualiz. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007. 592 s. ISBN 978-80-7179-862-0.

poptávka po produktu této firmy. Monopolem nemusí být však pouze jedna firma působící v celém odvětví, může to být například firma v určitém regionu, která poskytuje specifický druh služby, která je nutná pro život obyvatel regionu.²

4.2 Vznik monopolu

Pro to, aby mohl monopol vůbec vzniknout, musí existovat určité bariéry pro vstup jiných firem do odvětví.

I. Administrativní monopol

Jako první bych uvedla bariéry administrativní. Díky těmto překážkám vzniká monopol, kterému se říká administrativní nebo právní. Tímto způsobem vznikají monopoly, když vláda přidělí určité osobě nebo podniku právo, aby výhradně prodávali určité zboží nebo službu. Bariérami administrativního typu jsou například patenty, které znemožňují imitaci výrobků nebo zásadních výrobních postupů, udělování licencí, státní monopoly (tabákový či lihový), dovozní cla a ostatní státní opatření. Existují však i místní licence nebo oprávnění, umožňující regulaci nabídky. Jsou jimi například regulace nabídky taxislužeb, autobusové dopravy, instalatérských služeb, kadeřnických služeb apod. Tím, že tyto zákony umožňují výrobcům prodávat za vyšší cenu, než je obvyklá tržní cena, a tím dosáhnout vyššího zisku, zvyšují motivaci výrobců k další a lepší tvůrčí činnosti.

II. Přírodní monopol

Dalším typem jsou bariéry přírodní, které vznikají tam, kde jsou překážky přírodního rázu bránícím prvkem vstupu do určitého odvětví. Jedná se například o nepřístupnost přírodního zdroje, kdy jediná firma kontroluje přírodní zdroje potřebné pro výrobu určitého produktu. K tomuto stavu může dojít například v sektorech, které produkují diamanty, nikl, hliník, fosfor a podobné prvky. V důsledku výše uvedené bariéry se jedná o monopol přírodní.³

² HOLMAN, Robert. *Mikroekonomie: středně pokročilý kurz. 2., aktualiz. vyd.* Praha: C.H. Beck, 2007. 592 s. ISBN 978-80-7179-862-0.

³ JUREČKA, Václav a kol. *Mikroekonomie. 1. vyd.* Praha: Grada, 2010. 359 s. Expert. ISBN 978-80-247-3259-6.

III. Ekonomický monopol

Třetím typem jsou překážky ekonomické povahy. Jednou z nich je malá velikost trhu k optimálnímu rozměru firmy. Aby se udržel absorpční potenciál trhu, mohou na něm působit jen dvě dostatečně velké firmy. Toto znamená, že se zde vytvořila velmi účinná ekonomická bariéra pro vstup dalších firem do odvětví. Například kdyby vstoupila do odvětví firma, která má efektivní rozměr, postupem času by došlo k přesycení absorpčního potenciálu trhu a cena by se snížila. A původní zisková motivace ke vstupu by byla postupně likvidována. Na druhé straně, kdyby do odvětví vstoupila firma, která má malý optimální rozsah výroby, postupně by byla ekonomicky vypuzena, jelikož by nákladově neuspěla.

Dalším typem ekonomické bariéry vstupu do odvětví je velice vysoký objem počátečního kapitálu, který je nutný pro počátek činnosti firmy v daném odvětví. Existuje zde velmi vysoký ekonomický práh pro vstup do odvětví. V některých sektorech přesahuje počáteční kapitál miliardu amerických dolarů. Těmito sektory jsou rafinace ropy, metalurgie či automobilový průmysl.

IV. Prostorový monopol

Bariérou pro vstup může být také existence ekonomické vzdálenosti. Tou mohou být pracovní, energetické a časové náklady, které lidé musejí vynaložit pro překonání geografické vzdálenosti. Při existenci tohoto typu překážky pro vstup do odvětví vzniká prostorový monopol. Překážkou vstupu může být také nepřístupnost k distribučním cestám, a to v odvětvích, ve kterých je na nich prodej produktů závislý. Tato situace může vznikat např. v energetice nebo ve vodním hospodářství.⁴

⁴ JUREČKA, Václav a kol. *Mikroekonomie*. 1. vyd. Praha: Grada, 2010. 359 s. Expert. ISBN 978-80-247-3259-6.

V. Ostatní typy monopolu

Monopol může také vzniknout síťovým efektem, což znamená, že neznemožňuje vstup konkurenční firmy do odvětví, ale pouze jej znesnadňuje. Takto vytvořená bariéra se však dá překonat, je-li nový produkt lepší než ten původní. Vlastnictví jedinečného faktoru může také vést ke vzniku monopolu. Znamená to, že jedna firma kontroluje jedinečný faktor. Těmito faktory jsou např. pozemky se vzácnou minerální vodou, pozemky s archeologickými vykopávkami, jedinečné schopnosti nebo jedinečné znalosti výrobních postupů. Vlastník těchto faktorů je potom v monopolním postavení vůči ostatním, kteří chtějí faktor využívat. Posledním typem je bariéra psychologické povahy, kdy jsou kupující silně loajální k výrobním značkám velkých firem, které jsou posilované vlivem reklamy.

VI. Státem vytvořený oligopol

Státem vytvořený oligopol funguje na podobném principu jako oligopol přirozený, až na to, že vzniká kvůli bariérám vstupu na trh, které vytvořil stát, a nevznikly přirozenou cestou. Především se jedná o trhy, kde je konkurence uměle potlačována, aby se omezil počet firem, které působí na trhu. Častou záminkou státu pro tvoření umělých oligopolů (oligopol znamená, že na trhu působí pouze několik velkých firem, které nabízejí podobný produkt) je, že poskytované služby musí být kvalitní a stabilní. Tohoto stavu by prý nemohlo být dosaženo na neovlivňovaném trhu. Ve skutečnosti je situace velmi odlišná. Ceny stoupají velice vysoko, kvalita je naopak nízká, chybí zde motivace k inovacím a ekonomická efektivita se snižuje. V ČR existuje několik monopolních trhů, např. je to televizní trh, na kterém působí pouze tři společnosti – Nova, Prima a Česká televize, dalším oligopolním trhem je trh mobilních operátorů, kde působí pouze T-mobile, O2 a Vodafone.⁵

⁵ JUREČKA, Václav a kol. *Mikroekonomie*. 1. vyd. Praha: Grada, 2010. 359 s. Expert. ISBN 978-80-247-3259-6.

4.3 Historie monopolu

První monopoly začaly vznikat už ve starém Římě. Tam si panovníci zvyšovali státní finance tím, že prodávali monopolní výsady. Pokaždé, když byl na nějaký druh zboží uvalen monopol, začala se jeho cena rapidně zvyšovat a jeho kvalita velice rychle snižovat. Například císař Claudius prodával monopoly na různé druhy zboží, protože mu to poradila jeho žena Messalina. Po tomto zásahu ceny samozřejmě vyletěly do výšky. To bylo způsobeno tím, že obchodníci si museli na cenách vynahradiť to, co zaplatili císaři za nákup monopolů. Nakonec musel císař začít regulovat ceny.⁶

Během 15. století začal stát vydávat různá obchodní opatření, aby naplnil státní pokladnu a ochránil tuzemské výrobce před konkurencí ze zahraničí. Tato obchodní opatření vydával stát většinou v době, kdy byl ve válce nebo probíhala hospodářská krize. Většinou šlo o královské výsadní listiny, díky kterým získal výrobce legální monopol na vývoz svého zboží. Jako příklad lze uvést „*Merchant of Staple, organizaci pro obchod s nezpracovanou vlnou v Anglii v 15. století, nebo Merchant Adventures, která se zaměřovala na obchod s látkami*“. Tyto dvě organizace měly monopol na vývoz svého zboží. Král Ferdinand ve Španělsku založil se svou manželkou Isabelou Kastilskou (cech obchodníků), kterému udělil státní monopol na vývoz vlny.

16. a 17. století bylo pro monopoly největším rozkvětem. Příčinou byl vznik velkých států v západní Evropě. Panovníci těchto států začali upevňovat centrální administrativu. Jedním z příkladů je monopol na výrobu čokolády z holandského kakaa, který dostala od krále Angelika, která byla v té době jeho milenkou. Ve většině případů panovníci monopoly prodávali, a to za účelem získání většího množství peněz do státní pokladny. Za vlády Alžběty I. a zejména Jakuba I. se monopoly rozšířily v celé Anglii. Jakub I. si musel pomáhat prodejem královských monopolů, a to na zcela neobvyklé zboží, protože mu jeho Parlament velice striktně kontroloval finance v královské pokladně. Vydal například monopol na prodej mýdla, který vyvolal silné protesty, jelikož se jeho cena začala rapidně

⁶ HOLMAN, Robert. Mikroekonomie: středně pokročilý kurz. 2., aktualiz. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007. 592 s. ISBN 978-80-7179-862-0.

zvyšovat a jeho kvalita velice zhoršovat. Kvůli velkým protestům král nechal monopoly kompletně zrušit a místo nich začal vydávat patenty.⁷

4.4 Dokonalá a nedokonalá konkurence

Různé typy konkurence mají na trzích velký význam. V každém rozdílném typu se mění ti, kdo ovlivňují ceny. Jsou to buď sami spotřebitelé, nebo prodávající. Ti poté tvoří i nabídku na celém trhu.

I. Dokonale konkurenční trh

Dokonale konkurenční trh má dvě specifika. Tím prvním je to, že na takovém trhu je nespočet prodávajících a nespočet kupujících. Druhé specifikum spočívá v tom, že zboží nabízené na tomto trhu má mnoho blízkých substitutů. To znamená, že nabízené zboží je téměř identické. Tržní cena je daná a aktivity prodávajících nebo kupujících na ni nemají skoro žádný vliv. Musjí cenu respektovat. Každý prodávající je omezen v ceně, protože nemá důvod cenu snižovat, a kdyby ji zvýšil, tak by kupující začali kupovat produkt od jiného výrobce. Je tedy obecně dáno, že prodávající i kupující jsou tzv. příjemci ceny.

II. Monopolistická konkurence

Monopolistická konkurence se nachází na půl cesty mezi dokonale konkurenčním trhem a monopolem. V této konkurenci existuje velké množství prodávajících, kteří soutěží o stejnou skupinu kupujících. Každá firma vyrábí téměř stejný produkt, který je od sebe nějak diferencovaný. Firmy tedy určují cenu a nejsou jejími příjemci. A na trhu existuje křivka klesající poptávky. Dalším znakem monopolistické konkurence je volný vstup firem na trh. Neexistují zde žádné bariéry vstupu.⁸

⁷ CAMERON, R. Stručné ekonomické dějiny světa. Od doby kamenné až do současnosti. Praha: Victoria publishing, 1996. ISBN 80-85865-21-1.

⁸ MANKIW, N. G. *Zásady ekonomie*, 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2000. 763 s. ISBN 80-7169-8911.

III. Nedokonalá konkurence

Za nedokonalé trhy se považují ty, kde jsou prodávající tvůrci ceny a poptávková křivka má klesající sklon. Dalším znakem nedokonalé konkurence je územní rozptýlení trhu. Prodej jednoho statku není umístěn na jednom místě, kde se střetne tržní nabídka a poptávka, ale prodávající jsou rozptýleni na mnoha místech, na kterých se střetne místní poptávka s místními nabídkami. Tím, co vede k rozptýlení trhu, jsou dopravní náklady, které musí kupující vynaložit. Do těchto nákladů je započten i ztracený čas, který je ztracen při překonávání vzdálenosti na trhu. Velikost rozptýlení závisí na velikosti dopravních nákladů. Dalším důvodem nedokonalého trhu je odlišnost nabízených produktů. Tato odlišnost vzniká inovacemi, jimiž se výrobci snaží odlišit svůj produkt od ostatních. Inovace i odlišnost produktů se používají při konkurenčním boji o získání zákazníka.⁹

5 Antimonopolní politika a její realizace v současnosti

Cílem antimonopolní politiky v dnešní době není potlačování koncentrované struktury ani rozdělování velkých podniků, které mají monopolní postavení na trhu. Jejím cílem je zasáhnout v případě, kdy tyto podniky své pozice zneužívají. To znamená, že firmy vytvářejí dohody, bariéry vstupu na trh nebo omezení konkurence, které by neexistovalo za normálních okolností.¹⁰

⁹ MANKIW, N. G. *Zásady ekonomie*, 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2000. 763 s. ISBN 80-7169-8911.

¹⁰ ZIMPLINEROVÁ, Alena. *Antimonopolní politika*. [on-line]. 2003. [cit. 9-12-2013]. Dostupné z [www: http://nb.vse.cz/~svobodam/Archiv_textu/Ochrana_hospodarske_souteze/kurs_brezen_03.pdf](http://nb.vse.cz/~svobodam/Archiv_textu/Ochrana_hospodarske_souteze/kurs_brezen_03.pdf)

5.1 Historický vývoj

Podle Žáka¹¹ „*zmínky o opatřeních proti omezení soutěže se objevují ve staré Indii a Číně, v období řeckých městských států i v Římě. V Římě byl vydán císařem Justiniánem Corpus Juris Civilis (528–534 n. l.), ve kterém jsou, v našem pojetí, obsaženy protikartelové a protimonopolní zákony.*“ Jak můžeme poznat z této citace, ochrana hospodářské soutěže má své kořeny už ve starověkých kulturách. Dále budou popsány některé teorie, které se zabývají ochranou hospodářské soutěže.

První systematickou teorii o ochraně hospodářské soutěže přinesl v 18. století klasický liberalismus. Podle Kasana¹² „*viděl ve svobodné soutěži rozhodující pobídkovou, řídicí a kontrolní instituci.*“ Tento směr je absolutně proti tomu, aby stát zasahoval do přirozeného mechanismu trhu.

Další z teorií hospodářské soutěže je tzv. analýza účinné soutěže vytvořená Harvardskou školou. Podle Kubíčka¹³ tato teorie „*spočívá ve zkoumání, nakolik je tržní soutěž v daném případě funkční, tj. dynamicky účinná. Tržní výsledky jsou podle charakteristického schématu této školy dány tržním chováním a tržní strukturou.*“ Ekonomové tohoto směru se, podle Kasana¹⁴, v souvislosti s odlišným vnímáním důležitosti faktoru tržního chování dělí na:

- strukturalisty – nepovažují tržní chování za podstatnou proměnnou;
- behavioralisty – vnímají tržní chování jako důležitý faktor.

Podle Kubíčka Harvardská škola zastává názor, že „*proti tržní moci je nutno (...) bojovat kvůli neefektivnostem vstupu i výstupu monopolu, proti kartelizaci a kvůli existenci nákladů monopolního boje. Harvardská škola vychází z přesvědčení, že tržní moc jako taková je*

¹¹ ŽÁK, M. *Učebnice hospodářské politiky II.*, 1. vyd. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1997. 261 s. ISBN 80-7079-057-1. str. 206.

¹² KASAN, J. *Cenová politika a politika hospodářské soutěže*, 1. vyd. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1994. 166 s. ISBN 80-7079-245-0. str. 82-83, 91, 93.

¹³ KUBÍČEK, J. a kol. *Hospodářská politika*, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. 302 s. ISBN 80-86898-99-7. str. 180 – 183.

¹⁴ KASAN, J. *Cenová politika a politika hospodářské soutěže*, 1. vyd. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1994. 166 s. ISBN 80-7079-245-0. str. 82-83, 91, 93.

škodlivá a dominantní tržní subjekty musí být postaveny mimo.“ Kubiček také říká, že teorie této školy byla po druhé světové válce považována za „*jakési intelektuální zdůvodnění protimonopolní politiky a zejména požadavku existence silného antimonopolního úřadu optimalizujícího tržní prostředí*“.¹⁵

Další velice odlišnou teorií je teorie Chicagské školy. Jak uvádí Kasan, typickými znaky této školy jsou:

- *co možná nejširší osvobození od státních zásahů pro dosažení cíle blahobytu (tj. Pareto-optimální výroby);*
- *při analýze stavu trhu se uplatňují jen extrémní modely „monopol“ a „konkurence“.*
- *Paretoovo optimum není jen požadováno, nýbrž je také obhajováno, s tím, že tržní procesy normálně k takovému optimu vedou;*
- *převládá velmi dlouhá časová perspektiva a Stiglerův „test přežití“ má při posuzování rozvoje trhu výchozí funkci;*

Podle Chicagské školy je hlavním cílem antimonopolní politiky „*alokační a výrobní efektivnost, takže v případě, že je monopol efektivní a zamezí tak tržnímu vstupu nových podniků, není to odůvodnění státního zásahu.*“¹⁶

5.2 Hlavní smysl antimonopolní politiky

Antimonopolní politika je souhrn právních předpisů. Tyto předpisy zabezpečují, aby byla hospodářská soutěž omezena, ale jen v případě, že nebude snížen ekonomický blahobyt. Omezuje praktiky, které by mohly mít špatný vliv na hospodářskou soutěž. Ochrana hospodářské soutěže potlačuje protisoutěžní jednání. Účast v hospodářské soutěži se dá snadno zneužít, a to několika různými způsoby. Podle Raue a Nerudy to jsou tyto:

- nekalá soutěž

¹⁵ KUBÍČEK, J. a kol. *Hospodářská politika*, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. 302 s. ISBN 80-86898-99-7. str. 180 – 183.

¹⁶ KASAN, J. *Cenová politika a politika hospodářské soutěže*, 1. vyd. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1994. 166 s. ISBN 80-7079-245-0. str. 82-83, 91, 93.

- nedovolené narušení hospodářské soutěže
- zakázané dohody narušující hospodářskou soutěž (kartelové dohody)
- zneužití dominantního nebo monopolního postavení.¹⁷

Jak uvádějí již zmiňovaní autoři, v České republice jsou případy nekalé soutěže řešeny pomocí soudů. Narušování hospodářské soutěže má na starost antimonopolní úřad. V České republice je tímto orgánem Úřad pro ochranu hospodářské soutěže (ÚOHS), který má sídlo v Brně. Činnost tohoto úřadu je upravena zákonem č. 273/1996 Sb. o působnosti Úřadu pro ochranu hospodářské soutěže.⁸ V § 1 tohoto zákona je řečeno, že ÚOHS „je ústředním orgánem státní správy pro podporu a ochranu hospodářské soutěže proti jejímu nedovolenému omezování“.¹⁸

V § 2 je uvedeno, že ÚOHS:

- „vytváří podmínky pro podporu a ochranu hospodářské soutěže;
- vykonává dohled při zadávání veřejných zakázek;
- vykonává další působnosti stanovené zvláštními zákony.“¹⁹

Aby mohl ÚOHS kontrolovat dodržování pravidel hospodářské soutěže, musí být určen tzv. relevantní trh. Pojem relevantní trh vyjadřuje nejlépe slovo rozhodující či určující. Tímto trhem může být trh zboží, jelikož zboží má podobnou cenu, charakteristiku i použití. Vymezení relevantního trhu slouží také k tomu, aby se mohlo rozpoznat, zda má firma na daném trhu monopolní či dominantní postavení. „Firma je v monopolní pozici tehdy, není-li na relevantním trhu vystavena konkurenci.“²⁰

¹⁷ RAUS, D., NERUDA, R. *Hospodářská soutěž po vstupu ČR do EU*, 1. vyd. Brno: CP Books, 2005. 359 s. ISBN 80-251-0394-3.

¹⁸ Zákon č. 273/1996 Sb. O působnosti Úřadu pro ochranu hospodářské soutěže.

¹⁹ RAUS, D., NERUDA, R. *Hospodářská soutěž po vstupu ČR do EU*, 1. vyd. Brno: CP Books, 2005. 359 s. ISBN 80-251-0394-3.

²⁰ JUREČKA, Václav a kol. *Mikroekonomie*. 1. vyd. Praha: Grada, 2010. 359 s. Expert. ISBN 978-80-247-3259-6.

Raus a Neruda říkají, že „kartelové právo je nástrojem ochrany existence funkční hospodářské soutěže, nikoli nástrojem ochrany jednotlivců, kteří se v rámci hospodářské soutěže nacházejí“. Ve své knize *Hospodářská soutěž po vstupu ČR do EU* uvádějí také, že jeho principy jsou následující:

- „Soutěžitelé mohou v hospodářské soutěži jednat samostatně, mohou spolupracovat nebo se mohou spojovat, sdružovat či jinak seskupovat a na trhu pak působit společně.
- Jednají-li soutěžitelé samostatně, mohou jednat tak, aby svým jednáním dosáhli pro sebe maximálního užitku, mají-li však dominantní postavení, jsou vystaveni povinnosti respektovat přísnější pravidla, než kdyby dominantního postavení nedosahovali. Nesmějí svého dominantního postavení zneužívat.
- Spolupracují-li spolu soutěžitelé, mohou spolu uzavírat jakékoli dohody s výjimkou těch, které jsou považovány za zakázané dohody, neboť narušují hospodářskou soutěž.
- Soutěžitelé se mohou sdružovat či jinak seskupovat, mají-li však na trhu významnější postavení, podléhá jejich sdružování či jiné seskupování povolení.²¹

Aby mohlo být řečeno, zda došlo ke zneužití postavení na trhu, je nutné určit, jestli firma opravdu na trhu má monopolní postavení, kterého zneužila. A tím, že znemožnila nebo omezila hospodářskou soutěž.

Podle Kubíčka existují tyto formy zneužití tržní síly:

- cenová diskriminace,
- prodej za cenu pod náklady,
- cenové fixy,
- výsadní dohody,
- vázané obchody,
- reciproční obchody,
- omezení dodávek nebo odběru,
- odbytové dohody,

²¹ RAUS, D., NERUDA, R. *Hospodářská soutěž po vstupu ČR do EU*, 1. vyd. Brno: CP Books, 2005. 359 s. ISBN 80-251-0394-3.

- vynucení nadměrně vysoké ceny (popř. nízké ceny u dodavatelů).²²

5.3 Antimonopolní politika v ČR

Antimonopolní politika v ČR se opírá o české soutěžní právo, které má kořeny v § 4 rakouského koaličního zákona č. 43, který pochází z roku 1870. Podle tohoto zákona byly neúčinné ty smlouvy, které živnostníci uzavřeli za účelem zvýšení ceny. V Československé republice byla hospodářská soutěž upravena zákonem č. 141/1933 Sb., o kartelech a soukromých monopolech. Po roce 1948 tento zákon často používán nebyl, jelikož tehdejší systém národního plánování a znárodnování podniků nefungoval na principu trhu a soutěže, ale na spolupráci socialistických organizací. V letech 1968–1969 se začaly projevovat reformní snahy. V tomto období byla otázka hospodářské soutěže řešena pomocí vládních předpisů: vládní nařízení č. 100/1966 Sb. a zejména pak jeho novela č. 169/1969 Sb. V novele bylo upraveno pouze ustanovení, které organizacím zakazovalo zneužívat svého hospodářského postavení (rozumí se monopolního postavení) vůči jiným organizacím. Jako reakce na situaci v tomto období byl roce 1991 přijat zákon o hospodářské soutěži, který byl poté několikrát novelizován a po deseti letech nahrazen novým zákonem č. 143/2001 Sb., o ochraně hospodářské soutěže. Tento nový zákon byl od té doby také několikrát novelizován. K důležitým změnám došlo po vstupu ČR do Evropské unie v roce 2004. Na našem území začalo být platné právo Evropských společenství. Přímou aplikaci tohoto práva umožnila novela zákona č. 340/2004 Sb.²³

5.4 Veřejná politika vůči monopolům

Problém monopolu mohou politici regulovat čtyřmi způsoby.

- Regulací chování monopolů.
- Snahou zavést více konkurence do monopolizovaných odvětví.

²² KUBÍČEK, J. a kol. *Hospodářská politika*, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. 302 s. ISBN 80-86898-99-7. str. 180 – 183.

²³ ÚŘAD PRO OCHRANU HOSODÁŘSKÉ SOUTĚŽE. *Vývoj soutěžního práva*. [on-line]. 2012. [cit. 12-12-2013]. Dostupné z www: <http://www.uohs.cz/cs/o-uradu/historie-uradu/vyvoj-soutezniho-prava.html>

- Možným nicneděláním.
- Přeměnou některých soukromých monopolů na státní podniky.²⁴

I. Regulace chování monopolu

Toto řešení se používá při existenci přirozených monopolů vodáren či elektráren. Jelikož těmto společnostem není povoleno prodávat za cenu, kterou si sami určí, vláda jejich cenu reguluje. První možnost, jak může vláda určit cenu, je stanovit ji na úrovni mezních nákladů. Tím by se však firma dostala do ztráty, jelikož monopoly mají klesající průměrné celkové náklady. Díky tomu jsou mezní náklady nižší než průměrné celkové náklady. Reakce na tento problém jsou různé, jednou z nich je, že vláda musí monopolu zaplatit ztráty, které mu vzniknou při prodeji za cenu na úrovni mezních nákladů. Druhým problémem, který souvisí s regulací monopolu, je, že regulace nemotivují monopol ke snižování cen. Monopolista ví, že pokaždé, když mu náklady klesnou, regulátoři zajistí, aby klesla i cena. Snižování nákladů tedy monopolistovi nepřinese žádný užitek. Kvůli tomuto jevu stát povoluje monopolům, aby si ponechaly část zisku z nižších nákladů.²⁵

II. Zvyšování konkurence v monopolizovaných odvětvích

Vláda má pravomoc zasahovat do soukromého průmyslu pomocí antitrustových zákonů, které omezují moc monopolů. Cílem těchto zákonů je ochraňovat firmy a podniky před aktivitami snižujícími tržní konkurenci. Díky antitrustovým zákonům má vláda mnoho možností k tomu, aby mohla ochraňovat a podporovat konkurenci. Vláda má pravomoc zamezovat fúzím mezi velkými konkurenčními firmami. A některé tyto podniky naopak rozdělit. Tento případ nastal v roce 1984. Firmu AT&T vláda rozdělna na osm menších firem. Aby antitrustové zákony přinášely blaho společnosti, musí si vláda dobře rozmyslet, kdy je jejich použití potřebné a kdy není. Musí být schopna si udělat analýzu nákladů ze snížené konkurence a přínosů těchto zákonů. První ze zákonů, který upevnil antitrustovou politiku, byl Shermanův antitrustový zákon z roku 1890. Přeformoval dohody monopolistů z neplatných smluv na protizákonné jednání. *„Každá smlouva, spolupráce ve formě trustu nebo v jiné podobě či spiknutí zabraňující obchodu mezi několika státy nebo mezi národy se prohlašuje za neplatnou... Každá osoba, která se chová*

²⁴ Mankiw, N. G. *Zásady ekonomie*, 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2000. 763 s. ISBN 80-7169-8911.

²⁵ Mankiw, N. G. *Zásady ekonomie*, 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2000. 763 s. ISBN 80-7169-8911.

jako monopol nebo se snaží stát monopolem či jedná nebo se spikla s jinou osobou či osobami o monopolizaci jakékoli části obchodu mezi několika státy nebo několika národy, by měla být obviněna z přečinu a po odsouzení by měla být potrestána pokutou nepřesahující padesát tisíc dolarů nebo uvězněním, jehož délka nepřesáhne jeden rok, nebo oběma výše uvedenými tresty podle rozhodnutí soudu.“²⁶

Dalším ze zákonů, který ještě více zpřísnil antitrustovou politiku, byl Claytonův zákon z roku 1914.

III. Možné nicnedělání

Tento zásah vlády spočívá v tom, že se nesnaží o to, aby odstranila neefektivnost, která plyne z monopolního určování cen. K roli vlády v ekonomice je potřebné jak posouzení ekonomických, tak i posouzení politických aspektů.²⁷

IV. Veřejné vlastnictví⁴

6 Problémy a perspektivy monopolu v teoretické rovině

6.1 Problémy monopolního postavení na trhu

Asi největším problémem současných monopolů je efektivita a konkurence. Protože právě konkurenční tlak na trhu nutí firmy k tomu, aby byly stále ve střehu a byly efektivní. V případě monopolu tomu však tak není. Jelikož na trhu neexistuje žádná konkurence, monopol se stává technicky neefektivním díky tomu, že nemusí mít výrobu na úrovni nejnižších průměrných nákladů. Tím, že je monopol technicky neefektivní, vznikají vyšší náklady, které dopadají na spotřebitele. Díky konkurenci se firmy pokoušejí vyrábět co nejlepší zboží za nižší cenu. Takové firmy, které toto praktikují, se na trhu snadno udrží, ostatní ve většině případů zkrachují. U monopolu je tomu jinak. Ten těmto konkurenčním procesům brání, proto je ve srovnání s dokonale konkurenční firmou neefektivní. Jelikož

²⁶ Mankiw, N. G. *Zásady ekonomie*, 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2000. 763 s. ISBN 80-7169-8911.

²⁷ Mankiw, N. G. *Zásady ekonomie*, 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2000. 763 s. ISBN 80-7169-8911.

dokonale konkurenční firma cenu přijímá, monopol si ji na druhou stranu vytváří sám. Firmy v monopolním postavení mají možnost využívat svoje zdroje méně efektivně. Proto monopol nemá téměř žádnou perspektivu a stát ho omezuje antimonopolními zákony. Ti, kteří jsou zastánci antitrustové politiky, mají ten názor, že monopolní firma zaujímá na trhu postavení svých konkurentů. Neboť je z trhu vytlačuje. Poté to monopolům umožní zvyšovat ceny, omezit svoji produkci a zmírnit zlepšování vlastních nabízených služeb. Dalším problémem spojeným s monopolem je, že monopolní firma potlačuje motivaci k inovacím. Má nižší efektivitu než trh, na kterém existuje konkurence, jelikož způsobuje ztrátu mrtvé váhy.²⁸

6.2 Perspektivy monopolního postavení na trhu

Výhod, které s sebou monopol nese, není mnoho. Jedna z jeho kladných stránek spočívá v tom, že má dostatek financí. Ty může využívat k výzkumu či vývoji mnohem více, než menší firmy, které dostatek finančních zdrojů nemají. Výsledkem dostatečně financovaného výzkumu či vývoje jsou inovace, nové technologie nebo postupy, díky kterým se náklady snižují a efektivita se zvyšuje. Zároveň se však dále posiluje monopolní postavení firmy na trhu. Kvůli nákladnému výzkumu v určitých odvětvích stát některé monopoly akceptuje či dokonce podporuje jejich činnost. Jedná se o monopolní postavení firem v odvětví, jako je obranný průmysl nebo oblast zdravotnictví.²⁹ Jedna z perspektiv monopolu spočívá v inovacích. Cílem inovátorů je získat alespoň na krátkou dobu monopol, a to tím, že investují do nového vývoje výrobku. Tento proces je hybnou silou pro ostatní firmy na trhu, které se budou snažit nový výrobek napodobit. Dalším pohledem na věc je, že ze získání monopolu plynou velké zisky pro firmu, která monopol vlastní. To podporuje vstup dalších konkurenčních firem na trh. Konkurenční firmy mají díky

²⁸PROCHÁZKA, Štěpán, *Antimonopolní politika pro případ Microsoft*. [on-line]. 2006. [cit. 11-12-2013]. Dostupné z [www: http://nb.vse.cz/~svobodam/Archiv_textu/Ochrana_hospodarske_souteze/Prochazka_prace.rtf](http://nb.vse.cz/~svobodam/Archiv_textu/Ochrana_hospodarske_souteze/Prochazka_prace.rtf)

²⁹PROCHÁZKA, Štěpán, *Antimonopolní politika pro případ Microsoft*. [on-line]. 2006. [cit. 11-12-2013]. Dostupné z [www: http://nb.vse.cz/~svobodam/Archiv_textu/Ochrana_hospodarske_souteze/Prochazka_prace.rtf](http://nb.vse.cz/~svobodam/Archiv_textu/Ochrana_hospodarske_souteze/Prochazka_prace.rtf)

vidině velkého zisku silnou motivaci k tomu, aby monopol předstihly nebo se mu vyrovnaly.³⁰

6.3 Perspektivy státního monopolu

Existují dva důvody, proč státy v dnešní době vytvářejí nové administrativní monopoly. Prvním z nich je „univerzální služba“. V této době existuje představa, že se na trhu nachází určitý druh služeb, které by měly být všem občanům poskytovány za stejných podmínek. Jedná se například o telekomunikační služby, poštovní služby či dodávky plynu a elektřiny. Tato představa vznikla z toho, že vláda se obává, že by soukromé firmy nebyly schopné tyto služby za stejných podmínek poskytovat. Z tohoto důvodu vytvoří na tyto služby monopol. Pouze jedna firma je tak oprávněna poskytovat služby pod názvem „univerzální služba“.³¹

7 Státní monopol v České republice

V českých zemích dříve existovalo mnoho státních monopolů na různé druhy surovin. Tato práce se však bude podrobněji zabývat vznikem a vývojem pouze některých z nich. V této kapitole je vývoj státního monopolu rozdělen do tří období. Prvním obdobím je vývoj do roku 1948, dále se pak bude zabývat obdobím mezi roky 1948–1990, kdy v naší zemi vládla KSČ, a nakonec přiblíží období po vzniku České republiky.

³⁰ HOLMAN, Robert. Mikroekonomie: středně pokročilý kurz. 2., aktualiz. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007. 592 s. ISBN 978-80-7179-862-0.

³¹ HOLMAN, Robert. Mikroekonomie: středně pokročilý kurz. 2., aktualiz. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007. 592 s. ISBN 978-80-7179-862-0.

7.1 Období do roku 1948

- Tabákový monopol

Po objevení Ameriky roku 1492 se tabák začal dostávat do Evropy a nejrychleji se ve světě začal rozmáhat v 17. století, kdy na něj většina států světa zavedla monopol. V českých zemích byl státní monopol na tabák zaveden díky patentu Leopolda I. v roce 1701. Po třech letech byl monopol zrušen a nahrazen dávkou z tabáku. Po devatenácti letech byl znovu obnoven a fungoval jako důležitý zdroj příjmů státu. Po vzniku Československa v roce 1918 převzal stát kontrolu nad veškerým tabákovým průmyslem, tabákovými továrnami a státními trafikami prostřednictvím Československé tabákové režie. Československo stále pokračovalo ve vybírání a jmenování trafikantů. Správní úřad pro tabákovou režii tvořilo ministerstvo financí. V této době bylo státu podřízeno 97 továren na tabák nacházejících se v Čechách, šest továren na Moravě a pět na Slovensku. Příjmy do státní pokladny z tabákových výrobků stále stouply. V roce 1922 to bylo 1 576 000 000 Kč a o dva roky později stouply příjmy na 1 744 737 000 Kč.³²

- Lihový monopol

Monopol na lih existoval u nás už od dob Rakouska-Uherska. Tento stav znamenal, že v té době měl stát absolutní dohled nad distribucí a výrobou lihu, ale zároveň firmy, které byly v soukromém vlastnictví, měly právo na výrobu alkoholu. Stát kontroloval pouze kvalitu lihu a výběr spotřebních daní z něj.³³ Za důležité období ve vývoji státního lihového monopolu je považováno období 1918–1938, ve kterém státní monopol z lihu začaly využívat právě tržní subjekty.³⁴

³² JANOUŠKOVEC, Petr, BROM, Vladimír. *Historie tabákového průmyslu*. [on-line]. 2009. [cit. 12-12-2013]. Dostupné z www: <http://www.sberatel-ksk.cz/clanek-historie-tabakoveho-prumyslu-2009040006>

³³ MODRE NOVINY. *Jan Zahradnik:Obnovme státní monopol na lih, lidé by nemuseli umírat*. [on-line]. 2012. [cit. 17-12-2013]. Dostupné z www: <http://www.modrenoviny.cz/region/jan-zahradnik-obnovme-statni-monopol-na-lih-lide-by-nemuseli-umirat.html>

³⁴ BĚLÁČKOVÁ, V. (2006). Od státního monopolu ke spotřební dani z alkoholu. *Adiktologie*, 6 (2). Tišnov. / cena za nejlepší seminární práci na konferenci SVOČ, studentské odborné činnosti na FNH VŠE.

- Monopol výbušných látek

Do roku 1919 byly výbušné látky na plně konkurenčním trhu. Finanční výbor Československé republiky v roce 1919 rozhodl o vytvoření státního monopolu výbušných látek zákonem č. 414/1919 o zavedení monopolu výbušných látek. Bylo rozhodnuto, že prodej a výroba bude plně soustředěna v rukou státu. Stát bude mít plný dohled a kontrolu v každém směru proto, aby byly hospodářské a vojenské zájmy státu plně zabezpečeny. Tento monopol byl pod správou ministerstva financí.

7.2 Období 1948–1990

V období mezi lety 1948–1990 byla u nás u moci KSČ. V Československé republice se začal vytvářet tzv. 100% státní monopol, což znamená, že by nemělo existovat soukromé vlastnictví. Většina odvětví přešla do státního vlastnictví, a to díky zákonům o zestátnění. Byly to například tyto zákony:

- a. zákon č. 249/1948 Sb., o zestátnění ústavu zemědělského a lesnického výzkumnictví a o jejich organizaci a správě,
- b. zákon č. 185/1948 Sb., o zestátnění léčebných a ošetrovacích ústavů a o organizaci státní ústavní péče,
- c. zákon č. 137/1948 Sb., o postátnění Československého rozhlasu,
- d. zákon č. 125/1948 Sb., o znárodnění přírodních léčivých zdrojů a lázní a o začlenění a správě konfiskovaného lázeňského majetku,
- e. zákon č. 124/1948 Sb., o znárodnění některých hostinských a výčepnických podniků a ubytovacích zařízení,
- f. zákon č. 123/1948 Sb., o znárodnění polygrafických podniků, zákon č. 122/1948 Sb. o organizaci a znárodnění cestovních kanceláří,
- g. zákon č. 121/1948 Sb., o znárodnění ve stavebnictví,
- h. zákon č. 120/1948 Sb., o znárodnění obchodních podniků s 50 nebo více činnými osobami,
- i. zákon č. 119/1948 Sb., o státní organizaci státního obchodu a mezinárodního zasilatelství.

Díky tomuto zákonu č. 119/1948 Sb. získaly monopolní postavení specializované výsadní společnosti, tzn. národní podniky, kapitalistické firmy, akciové společnosti pro zahraniční obchod, jako byl např. Čedok, Chemapol a Koospol.

Naproti tomu byly v tomto období některé státní monopoly zrušeny podle nařízení ministra financí č. 82/1950 Sb. o zrušení předpisů o státních finančních monopolech tabákovém, solném, výbušných látek a umělých sladidel. Dalším monopolem, který byl tomto roce zrušen, byl monopol na líh. Tento státní finanční monopol byl zrušen předpisem č. 133/1950 Sb., nařízením ministra financí o zrušení předpisů o lihovém monopolu.³⁵

7.3 Období po vzniku České republiky

Po roce 1989 nastalo období restitucí. Poněvadž před rokem 1989 byl v Československu skoro 100% státní monopol – stát vlastnil většinu firem ve většině odvětví v zemi. Tímto procesem začaly všechny státní monopoly pomalu mizet. Firmy se vracely do vlastnictví původních majitelů, nebo za ně majitelé dostali finanční odškodnění. Vyplývá to ze zákonů z 90. let 20. století: zákon č. 42/1992 Majetkovém vypořádání v družstvech, zákon č. 403/1990 o zmírnění následků majetkových křivd, zákon č. 229/1991 o půdě a jiném zemědělském majetku a další.³⁶

Některé monopoly na trhu ještě nějakou dobu setrvaly. Jednalo se například o monopol Telecomu, který trval až do roku 2002. Česká republika se zavázala Evropské unii, že liberalizuje svůj telekomunikační trh již k 1. 1. 2001, ale kvůli digitalizaci celé sítě

³⁵ ZÁKONY PRO LIDI. *Výsledky hledání zákonů týkajících se znárodnění.* [on-line]. 2010. [cit. 19-12-2013]. Dostupné z [www: http://www.zakonyprolidi.cz/hledani?text=zn%u00e1rodn%u011bn%u00ed](http://www.zakonyprolidi.cz/hledani?text=zn%u00e1rodn%u011bn%u00ed)

³⁶ ZÁKONY PRO LIDI. *Výsledky hledání zákonů o restitucích.* [on-line]. 2010. [cit. 19-12-2013]. Dostupné z [www: http://www.zakonyprolidi.cz/hledani?text=%C4%8D.+42%2F1992+Majetkov%C3%A9+vypo%C5%99%C3%A1d%C3%A1ni+v+dru%C5%BEstvech%2C+z%C3%A1kon+%C4%8D.+403%2F1990+o+zm%C3%ADrn%C4%9Bn%C3%AD+n%C3%A1sledk%C5%AF+majetkov%C3%BDch+k%C5%99ivd%2C+z%C3%A1kon+%C4%8D.+229%2F1991+o+p%C5%AFd%C4%9B+a+jin%C3%A9m+zem%C4%9Bd%C4%9Blsk%C3%A9m+majetku+a+dal%C5%A1%C3%AD.+%20http://www.earchiv.cz/anovinky/ai3538.php3](http://www.zakonyprolidi.cz/hledani?text=%C4%8D.+42%2F1992+Majetkov%C3%A9+vypo%C5%99%C3%A1d%C3%A1ni+v+dru%C5%BEstvech%2C+z%C3%A1kon+%C4%8D.+403%2F1990+o+zm%C3%ADrn%C4%9Bn%C3%AD+n%C3%A1sledk%C5%AF+majetkov%C3%BDch+k%C5%99ivd%2C+z%C3%A1kon+%C4%8D.+229%2F1991+o+p%C5%AFd%C4%9B+a+jin%C3%A9m+zem%C4%9Bd%C4%9Blsk%C3%A9m+majetku+a+dal%C5%A1%C3%AD.+%20http://www.earchiv.cz/anovinky/ai3538.php3)

Telecomu to bylo možné až v roce 2002.³⁷ Od tohoto roku mohla na český telekomunikační trh vstoupit konkurence. Jednalo o telefonní operátory, jako je T-mobile, Telefónica O2 či Oskar, později přejmenovaný na Vodafone.

Česká pošta měla ještě donedávna monopol na doručování některých listovních zásilek. Přišla o něj 1. ledna roku 2013. Novela poštovního zákona počítá s tím, že univerzální službu („*poskytování základních poštovních služeb, za přiměřenou cenu na celém území republiky*“) bude až do roku 2017 provádět stále Česká pošta. Podle evropských předpisů a mezinárodních smluv má Česká republika povinnost zajistit poštovní služby za uspokojivou cenu a zajistit určitý standard těchto služeb. Tím, že Česká pošta přišla o svůj monopol, začnou na trh vstupovat nové konkurenční firmy, které budou poskytovat nové, inovované služby. Vznikne velký konkurenční boj, který může přinést užitek zejména spotřebitelům.

Podle článku 31. Smlouvy o fungování Evropské unie:

„1. Členské státy upraví státní monopoly obchodní povahy tak, aby byla vyloučena jakákoli diskriminace mezi státními příslušníky členských států, pokud jde o podmínky nákupu a odbytu zboží.

Tento článek se vztahuje na každý subjekt, jehož prostřednictvím členský stát právně nebo fakticky, přímo nebo nepřímo kontroluje, řídí nebo významně ovlivňuje dovoz nebo vývoz mezi členskými státy. Tato ustanovení platí i pro monopoly, jež stát svěřuje jiným subjektům.

Z uvedeného vyplývá, že monopol nemusí být vždy jenom vlastnictví. Může se jednat i o regulace určitých služeb, vzácné přírodní zdroje či udělení práva na určitou službu pouze jedné firmě v odvětví.

2. Členské státy se zdrží zavádění jakéhokoli nového opatření, které by bylo v rozporu se zásadami stanovenými v odstavci 1 nebo které by omezovalo dosah článků týkajících se zákazu cel a množstevních omezení mezi členskými státy.

³⁷ PETERKA, Jiří. *Archiv článků a přednášek Jiřího Peterky*. [on-line]. 2011. [cit. 14-1-2014]. Dostupné z www: <http://www.earchiv.cz/anovinky/ai3538.php3>

3. V případě státního monopolu obchodní povahy, s nímž je spjata právní úprava, jež má usnadňovat odbyt nebo zhodnocení zemědělských produktů, musí být pravidla stanovená tímto článkem používána tak, aby byly zajištěny rovnocenné záruky zaměstnanosti a životní úrovně příslušných výrobců³⁸

Dalším obchodním monopolem byl monopol Českých drah. Jeho postavení se upevnilo na dalších 10 let dopředu v roce 2009 následkem usnesení vlády č. 1132/2009. Schválený a projednaný dokument nesl název „Memorandum o zajištění stabilního financování dopravní obslužnosti veřejnou regionální železniční osobní dopravou“. V podstatě byl tento dokument smlouvou mezi státem a kraji, která slibovala krajům státní dotace na veřejnou železniční dopravu na období 2009–2019. Podmínkou této dotace je, že kraje mohou uzavřít smlouvu pouze s jedním dopravcem, a to na celé desetileté období, a zároveň se nemusí konat žádné výběrové řízení na dopravce. Do 30. listopadu 2009 tak uzavřely všechny kraje smlouvu s Českými drahami na 5 let dopředu, aniž by předtím proběhlo výběrové řízení. Zmíněné jednání se ovšem nelíbilo Sdružení železničních dopravců a označilo ho za protizákonné. Jelikož 3. prosince 2009 začalo platit nařízení Evropské rady a Parlamentu ES č. 1370/2007, podle kterého se nařizují výběrová řízení, aby se mohly přidělovat zakázky ve veřejné dopravě, všechny kraje i ministerstvo dopravy do tohoto data uzavřely smlouvu s Českými drahami. Většina konkurentů, jako je Student Agency, RegioJet, podala stížnost Úřadu pro ochranu hospodářské soutěže. Nyní tyto stížnosti řeší Evropská komise a začínají probíhat výběrová řízení ve většině krajů. Z uvedeného vyplývá, že České dráhy už také nejsou státním monopolem, jak tomu bylo dříve.³⁹

Tato kapitola se zabývala státním monopolem v Českých zemích v průběhu let. Do roku 1948 u nás existovalo mnoho státních monopolů, jako byl monopol na střelný prach či lihový monopol. Stát tím zabezpečoval a dohlížel na tyto oblasti našeho průmyslu a zároveň z těchto monopolů prosperoval. Po roce 1948 přišla k moci KSČ a v důsledku

³⁸ EUROSOP. *Smlouva o založení evropského společenství*. [on-line]. 2013. [cit. 15-1-2014]. Dostupné z [www: http://www.euroskop.cz/gallery/2/756-smlouva_o_es_nice.pdf](http://www.euroskop.cz/gallery/2/756-smlouva_o_es_nice.pdf)

³⁹ WIKIPEDIA. *Konkurence dopravců v osobní a železniční dopravě v Česku*. [on-line]. 2013. [cit. 19-1-2014]. Dostupné z [www: http://cs.wikipedia.org/wiki/Konkurence_dopravc%C5%AF_v_osobn%C3%AD_%C5%BEelezni%C4%8Dn%C3%AD_doprav%C4%9B_v_%C4%8Cesku](http://cs.wikipedia.org/wiki/Konkurence_dopravc%C5%AF_v_osobn%C3%AD_%C5%BEelezni%C4%8Dn%C3%AD_doprav%C4%9B_v_%C4%8Cesku)

toho se většina firem stala státními. To mělo za důsledek téměř 100% státní monopol na různé druhy zboží. Od vzniku samostatné České republiky se zákony, které zestátnovaly podniky u nás, začaly rušit a monopolů začalo ubývat. Jedinými, které prozatím zůstávaly, byl monopol České pošty na některé listovní zásilky, monopol Českých drah a monopol Telecomu. Tyto státní monopoly však byly zrušeny právem EU na jednotný hospodářský trh.

8 Státní monopol v ostatním světě

Tato kapitola se bude zabývat státními monopoly ve světě. Z Evropy byly vybrány Německo a Švédsko, jelikož zde jsou znaky a tendence k vytváření státních monopolů největší. To můžeme vidět na stále trvající prohibici ve Švédsku. Tato kapitole se nebude zabývat pouze Evropou, ale i zámořím, zejména proto, že americké soutěžní právo je velice agresivní a prochází dynamickými změnami. Často je proto dílčím způsobem zaměřováno s konkurenčním postavením na trhu. Proto zde bude upozorňováno alespoň na situaci v USA.

8.1 Německo – lihový monopol

Historie německého lihového monopolu sahá až do dob císaře Viléma II., který v roce 1919 zavedl zákon o státním lihovém monopolu. Cílem tohoto zákona byla ochrana obyvatelstva před nebezpečím produkce, která by nebyla kontrolována, a zajištění výběru daně z lihu. Aby mohl být zákon lépe vykonáván, byla v roce 1922 vytvořena Říšská monopolní správa. Ta měla na starosti kontrolu všech částí procesu výroby, úpravy, prodeje a distribuce alkoholu. Po dvaceti devíti letech byla nahrazena Spolkovou monopolní správou pro líc (BfB). Jejím úkolem je iniciování všech dostupných relevantních nařízení, zákonů a prováděcích směrnicí a zároveň má na starosti kontrolu jejich dodržování v celém Německu. Na starosti jí má ministerstvo financí. V současné době je lihový monopol podřízen zákonu, který definuje správu lihu, dělení palíren, právo na výrobu, použití i dozor, jeho distribuci, cenu, výrobu a čištění i zdanění.

V dnešní době existují v Německu dva druhy palíren. Jsou to čistě monopolní palírny a vlastní palírny. Monopolní má ve vlastnictví BfB a spravuje 11 palíren. Vlastních palíren

existuje v současné době zhruba 28 000. Mají je ve vlastnictví družstva, jednotlivci nebo firmy. Rozdělují se na ovocné, zemědělské a živnostenské.

Úkolem BfB je převzít líh, který vyrobily výše zmíněné palírny, za pevně stanovenou cenu. Poté ho upraví, vyčistí a zhodnotí, až vznikne tzv. „neutrální alkohol“. Tento druh alkoholu přísně odpovídá veškerým potravinářským a zdravotním předpisům. Takto upravený alkohol BfB distribuuje dále výrobcům koncových produktů, jako jsou destiláty, kosmetika či léčiva.

Existují však výjimky, které nepodléhají lihovému monopolu. Jedná se o tyto případy:

1) *„Palírny, které získaly právo na výrobu lihu před rokem 1914, tedy před zákonem o lihovém monopolu. Tyto palírny smějí vyrobit maximálně 300 litrů lihu ročně, který pak rovněž mohou k odběru nabídnout BfB (za stejnou cenu jako uzavřené palírny), mají ale také možnost po zdanění líh prodat přímo výrobcům koncových produktů.“*

2) *„Palírny, které vyrábějí líh za účelem výroby pohonných hmot s podmínkou, že na tuto výrobu musí být použit veškerý vyrobený líh. Striktní dodržování této podmínky je neustále kontrolováno.“*

Ročně se v Německu vyrobí kolem osmi až devíti milionů hektolitrů lihu. Z toho je přibližně deset procent líh, který se vyrobí státním lihovým monopolem. Po zavedení Evropského vnitřního trhu se v Německu prodává líh i z jiných členských zemí EU, ale i ze zemí, které se nacházejí mimo EU. V současné době mohou německé orgány jako výjimku z pravidel o státní pomoci udělit státní pomoc v rámci německého monopolu na alkohol, který je po dalším zpracování prodáván jako etylalkohol zemědělského původu. Tato pomoc může být maximálně 110 milionů eur.⁴⁰ Podle nařízení Rady (ES) č. 1234/2007 z 22. února o společné organizaci trhů končí platnost této výjimky 31. prosince 2010. Nařízení Evropského parlamentu a Rady č.xxxx/2010, kterým se mění a doplňuje nařízení rady (ES) č. 1234/2007 (nařízení o jednotné společné organizaci trhů), pokud jde o pomoc udělenou v rámci německého monopolu na alkohol, prodlužuje tuto

⁴⁰ ŠIMEK, Radomír. *Poučíme se u sousedů? Lihový monopol po německu*. [on-line]. 2012. [cit. 11-12-2013]. Dostupné z www: <http://www.ceskapozice.cz/byznys/podnikani-trhy/poucime-se-u-sousedu-lihovy-monopol-po-nemecku?page=0,1>

výjimku a navrhuje, aby se výroba a prodej, který uskutečňuje monopol, postupně snižovaly, aby monopol zanikl k 1. lednu 2018. Celková suma pomoci nesmí od roku 2011 do roku 2013 překročit 269,9 milionů eur a v období 2014–2017 nesmí překročit 268 milionů eur. Toto nařízení nemá žádný vliv na rozpočet státu.⁴¹

Zákon o lihovém monopolu se vztahuje také na subjekty, které se zabývají výrobou, distribucí a prodejem zařízení na výrobu lihu. Porušení zákona už není pouhým přestupkem nebo prohřeškem, ale je protiprávní. Z toho důvodu hrozí za porušení pravidel tvrdé postihy.⁴²

8.2 Švédsko – monopol na alkohol

První myšlenky na zavedení monopolu na alkohol začaly ve Švédsku za dob socialismu, který se v této zemi vyznačoval bojem proti opilství, jelikož v polovině minulého století byla spotřeba alkoholu 22 litrů na osobu za rok. Po nespočetných pokusech snížit konzumaci alkoholu zavedlo Švédsko v roce 1919 státní monopol na líh. Toto státní opatření se nevztahuje pouze na pivo, které neobsahuje více než 3,2 % alkoholu. Ostatní lihoviny mohl člověk získat pouze na zvláštní povolení, které nebylo vydáváno pro jednotlivé osoby, ale pouze pro celou rodinu. Podle povolání a počtů dětí v rodině se určovalo i množství přiděleného alkoholu na povolení. Aby mohlo být povolení vůbec vydáno, muselo být v rodině provedeno policejní šetření. Pokud by rodina potřebovala více lihovin, například kvůli oslavě narozenin či jiné zvláštní radostné události, musel otec zajít osobně za úředním kontrolorem, udat mu důvod potřeby většího množství alkoholu, nechat se vyslechnout a teprve potom dostal potřebné povolení. Toto opatření bylo velice prospěšné z hlediska alkoholismu a opilství, ale na druhou stranu bylo nákladné z hlediska formalit i časově. Avšak díky tomuto opatření kleslo opilství zhruba o 40 %. Výdělek

⁴¹ EVROPSKÝ PARLAMENT. *Nariadenie európskeho parlamentu a rady (eú) č. Xxx/2010*. [on-line]. 2010.[cit. 10-1-2014]. Dostupné z [www: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com\(2010\)0336_/com_com\(2010\)0336_sk.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com(2010)0336_/com_com(2010)0336_sk.pdf)

⁴² ŠIMEK, Radomír. *Poučíme se u sousedů? Lihový monopol po německu*. [on-line]. 2012. [cit. 11-12-2013]. Dostupné z [www: http://www.ceskapozice.cz/byznys/podnikani-trhy/poucime-se-u-sousedu-lihovy-monopol-po-nemecku?page=0,1](http://www.ceskapozice.cz/byznys/podnikani-trhy/poucime-se-u-sousedu-lihovy-monopol-po-nemecku?page=0,1)

lihového monopolu šel ze 7 % do rezervního fondu a zbylých 93 % ve prospěch sociálních organizací.⁴³

V roce 1995, kdy Švédsko vstoupilo do EU, mu byla povolena lhůta pro zrušení lihového monopolu, která trvala pět let. K 30. červnu 2000 tato výjimka skončila. Švédská vláda okamžitě požádala o prodloužení výjimky, „*ale podle komisaře EU Bolkensteina nevidí EU žádný rozhodující důvod pro tento ústupek*“. Vláda ve Švédsku má strach z rychlého vzestupu konzumace alkoholu, která se nyní pohybuje pod průměrnou evropskou úrovní. Tvrdý alkohol se nyní stále prodává jen ve státních prodejnách a také v omezeném množství. Proto se zde velice rozmáhá nelegální pálení lihu a dovoz alkoholu na černý trh.⁴⁴

8.3 Vývoj státních monopolů v USA

V průběhu 18. století a na začátku 19. století v USA existovalo mnoho vzájemných konkurentů. Tento stav se začal měnit s koncem 19. století, kdy lokální vlády začaly udělovat monopolní privilegia. Velká produkce nebyla vnímána jako špatný zvyk monopolistů, ale jako dobrá věc pro spotřebitele. Např. „*Herbert Davenport z Chicagské univerzity prohlásil v roce 1919, že existence jen malého počtu firem v odvětví s úsporami z rozsahu nevyžaduje zničení konkurentů.*“⁴⁵ Většina ekonomů této doby se domnívala, že dominance na trhu je jen dočasná s výjimkou státní regulace, která vytvářela monopoly.

Pravdivost tohoto odstavce je dále dokázána příkladem firmy Gas Ligh Company of Baltimore. Od svého vzniku tato firma bojovala s obrovskou konkurencí. Její snahou bylo konkurovat na trhu, ale zároveň lobbovat u státních a městských autorit za to, aby ukončily udělování povolení k provozu konkurentům. To přineslo fakt, že byl v roce 1980 v Marylandu díky státní intervenci „*přiját zákon, který požadoval roční platby městu, ze strany koncernu ve výši 10 000 USD ročně a tři procenta ze všech dividend výměnou*

⁴³ MORAVÁK. *Socialismus ve Švédsku Emile Bechreiber L' Illustarttion, Paříž, 1935.* [on-line]. 2012. [cit. 20-1-2014]. Dostupné z [www: http://www.blogmoravaka.blogspot.cz/search/label/%C5%A0v%C3%A9dsko](http://www.blogmoravaka.blogspot.cz/search/label/%C5%A0v%C3%A9dsko)

⁴⁴ AGRIS. *Švédsko musí zrušit lihový monopol.* [on-line]. 2000. [cit. 20-11-2014]. Dostupné z [www: http://www.agris.cz/clanek/97887](http://www.agris.cz/clanek/97887)

⁴⁵ MÁLEK, Petr. *Mýtus přirozeného monopolu.* [on-line]. 2011. [cit. 20-11-2014]. Dostupné z [www: http://www.mises.cz/clanky/mytus-prirozeneho-monopolu-1--314.aspx](http://www.mises.cz/clanky/mytus-prirozeneho-monopolu-1--314.aspx)

za *privilegium 25leté monopolní výsady*“. V důsledku regulace firem zabývajících se plynovým a elektrickým osvětlením se zvýšily ceny, se kterými spotřebitelé nesouhlasili.

Ekonom Horace M. Gray při zkoumání teorie monopolu přišel na to, že se obecně věří v to, že veřejný zájem bude nejlépe naplňován udělováním zvláštních privilegií soukromým osobám a firmám. Mezi tato privilegia patřily patenty, dotace, cla a dary v podobě pozemků pro výstavbu železnic a monopolní kontrakty. Ve výsledku vznikaly státní monopoly a politická korupce. Gray také zjistil, že se politika státních monopolů začala stále více dostávat do ekonomiky většiny amerických států, a to nejvíce mezi lety 1907–1938. Od těchto let byl status „veřejně prospěšné služby“ krycím názvem pro jednoduchý vstup monopolistů do odvětví, do kterého by se těžko dostávali a udrželi soukromou cestou. Gray také ukázal, že skoro každý monopolista v USA se pokusil tento status získat. Do odvětví „veřejného zájmu“ spadalo např. uhlí, ropa, televizní vysílání či zemědělské plodiny. Zmíněná odvětví využívala toho, že spadala do veřejného zájmu, k tomu, aby z trhu odstranila konkurenci. Další z ekonomů Gregg Jarrel zjistil v roce 1978, že mezi lety 1912–1917 nahradilo dvacet pět států státní regulaci regulací lokální. Tato změna vedla k nárůstu cen o 46 procent, zisku o 38 procent, ale vyráběné množství kleslo o 23 procent. Jelikož firmám nestačil dosavadní nárůst cen, tak úspěšně lobovaly u státu za státní regulaci, která je podle nich, více odolnější vůči vlivům místních sdružení spotřebitelů, než by byly městské rady či starosta.⁴⁶

- Monopol kabelové televize

Ve většině amerických měst je kabelová televize provozována delegovanými monopoly pod záminkou přirozeného monopolu. Důvodů, proč je v těchto městech vytvořen státní monopol, je několik. Tím prvním je merkantilistické uspořádání. Hlavním důvodem pro vytvoření monopolů v těchto městech je obohacení kabelových firem, které se pak politikům různě odměňují buď příspěvky na volební kampaně, bezplatným mediálním prostorem pro jejich reklamy na komunitních programech, nebo rostoucími akciemi, pracovními nabídkami na místech konzultantů atd. V některých městech to zachází až tak

⁴⁶ MÁLEK, Petr. *Mýtus přirozeného monopolu*. [on-line]. 2011. [cit. 20-11-2014]. Dostupné z [www: http://www.mises.cz/clanky/mytus-prirozeneho-monopolu-1--314.aspx](http://www.mises.cz/clanky/mytus-prirozeneho-monopolu-1--314.aspx)

daleko, že politici přijímají již zmíněné nepřímé úplatky několik let dopředu, ještě před udělením monopolu. Získávají tak profit z vydělaných monopolních peněz, které získají monopolní formy díky svému privilegiu. Podle bývalého hlavního ekonoma Federální komise pro komunikace Thomasse Hazletta „*můžeme charakterizovat proces udělování monopolních privilegií jako jednoznačně neefektivní z hlediska obecného blaha, na druhou stranu dává výhody firmě s monopolem*“. Politická spiknutí, která směřují ke konzervaci cen, jsou hlavní bariérou vstupu na trh kabelových televizí.

Existují však desítky měst, ve kterých je více konkurenčních firem najednou. V těchto městech jsou ceny přibližně o 23 procent nižší než ve městech, kde fungují monopolističtí operátoři. Jako příklad může posloužit firma Telestat, která vstoupila na trh na Floridě. Její nabídka obsahovala 26 kanálů za 5,75 USD, oproti 12 kanálům za 8,40 USD měsíčně od konkurenční firmy Comcast. Reakcí firmy Comcast bylo snížení cen a zlepšení poskytovaných služeb. Některé firmy začaly podávat žaloby na města, a to z důvodu bránění jejich vstupu na trh. Stalo se tak např. v Sacramentu, kde firma Pacific West Cable Company podala žalobu na město za porušení prvního dodatku Ústavy, protože blokovalo její vstup na trh. Porota shledala, že trh v tomto městě je pouze nazýván přirozeným monopolem, ale ve skutečnosti je zde monopol používán pro snadnější výběr příspěvků a poplatků na volební kampaně politiků. Město muselo otevřít trh novým konkurentům. To způsobilo snížení ceny dosud jediné firmy Scripps Howard na trhu ze 14,50 na 10 USD, kvůli tomu, aby obstála na novém konkurenčním trhu.

„Vládou vytvořené monopoly, které byly ve Spojených státech založeny ve stejnou dobu, v jakou byl v Sovětském svazu zaveden komunismus, se brzy ukážou jako úplně stejně nefunkční. Jako každý monopol se budou snažit použít všechny dostupné prostředky k lobbování za udržení svých monopolních privilegií, ale potenciální výhody spotřebitelů plynoucí z volného trhu budou na ospravedlnění takového stavu příliš velké. Teorie přirozeného monopolu je fikce 19. století, která sloužila k obraně privilegií té doby (případně privilegií z 18. století, pokud jde o americkou poštu), a v moderní ekonomice 21. století pro ni není místo.“⁴⁷

⁴⁷ MÁLEK, Petr. *Mýtus přirozeného monopolu*. [on-line]. 2011. [cit. 20-11-2014]. Dostupné z [www: http://www.mises.cz/clanky/mytus-prirozeneho-monopolu-2--316.aspx](http://www.mises.cz/clanky/mytus-prirozeneho-monopolu-2--316.aspx)

9 Praktické zhodnocení současných přínosů a negativ monopolu v jeho státní i firemní podobě

Tato práce přináší různé pohledy na státní monopol. Některé jsou negativní a některé zase vidí monopol jako pozitivní věc. V současné době státní monopoly stále ubývají. Jedním z důvodů je právo Evropské unie, podle kterého by měl existovat jednotný společný evropský trh a spravedlivá konkurence. V některých ohledech jsou tato nařízení velice prospěšná, v jiných zase ne. Dalším důvodem, proč monopoly mizí z místních i světových trhů, je velká neefektivita státních monopolů. Proto se trhy ve většině států vrací zpět ke konkurenčním trhům.

Na druhou stranu mají v dnešním světě některé státem vytvořené monopoly význam. Nejedná se však o jakýkoli monopol na jakékoli služby či zboží. V dnešním světě plném terorismu a metanolových afér by mělo smysl, kdyby státy prostřednictvím státních monopolů měly pod kontrolou určitá odvětví. Díky lihovému státnímu monopolu, kdy by vláda kontrolovala veškerý alkohol, který jde na trh, by se předešlo metanolovým aférám, jako například té, která vypukla v ČR, a dále by stát lihovým monopolem snížil alkoholismus v zemi, jako tomu bylo například ve Švédsku. Tento státní monopol by zachránil život mnoha lidem. Lihový monopol by byl také potřebný a důležitý z hlediska ochrany zdraví občanů uvnitř státu. Podobně je na tom monopol zbrojní, či monopol na výbušné látky. Prostřednictvím tohoto státního monopolu by stát mohl kontrolovat výrobu a prodej těchto nebezpečných komodit, a tím by znesnadnil přístup k materiálům všem, kteří by jich chtěli zneužít. Státní monopol se také vyplatí vytvořit v odvětví, kde je potřeba dostatek financí na inovace a vyvíjení nových lepších produktů. Jedná se například o oblast zdravotnictví, kde by díky monopolnímu postavení bylo dostatek financí na vývoj nových lepších léčiv, nebo o oblast obranného průmyslu.

Neexistují však žádné důvody ponechávat nebo tvořit nové státní monopoly na tzv. univerzální služby, jako je pošta, železniční doprava, letecká doprava či dodávky plynu a elektřiny. Tímto typem státních monopolů, které pod pojmem „univerzální služby“ státy tvoří, si země pouze zvyšují finance ve státní pokladně. Za slíbené dotace tak vznikne monopol jedné firmy na trhu, která je ve většině případů státním podnikem. Při těchto státních monopolech se cena nepřiměřeně zvýší a kvalita služeb zase sníží.

Spotřebitelé si nemohou vybírat z konkurenčních firem, musí užívat služby či zboží jediné firmy, proto je pro ně tržní monopol velice nevýhodný.

10 Závěr

Až pod dokončení této práce se ukázalo, že mé poznatky uvedené v kapitole 9, např. poznámka o obranném průmyslu, jsou ve světle „vrbětické aféry“ ještě závažnější, než se naše odborná veřejnost domnívala. Přitom dobrým příkladem mohl být našim politikům americký Úřad pro alkohol, tabák, zbraně a výbušniny zkráceně ATF (Bureau of Alcohol, Tobacco, Firearms and Explosives), který s monopolem nepochybně souvisí a má v některých směrech větší pravomoci než FBI (Federal Bureau of Investigation).

Neméně aktuálním případem jsou franšizové aplikace České pošty, patřící stále do kompetence Ministerstva vnitra České republiky. Z hlediska obecného zaměření a rozsahu práce není možné se těmito alternativami nadále takto hlouběji zabývat.

Za svůj osobní přínos k dané problematice tak považuji objasnění vztahu monopolu k pravé a nepravé konkurenci, který je mnohdy interpretován poněkud chaoticky. Rovněž příklady z vybraných států EU problematiku monopolu a jeho aktuální výhodnost či nevýhodnost poměrně zřetelně osvětlují. Na základě těchto a některých dalších v práci uvedených poznatků se mohu domnívat, že cíl práce byl naplněn. To však v žádném případě neznamená, že problematika monopolu a široké řady otázek s ní související, by nevyžadovala další a mnohem hlubší a podrobnější rozpracování. Společenská praxe prostřednictvím zde zmíněných kauz, jako je „metanol“, Vrbětice a i když spíše okrajově, i masakr střelnou zbraní v Uherském Brodě ukazují na řady nedostatků v nakládání se speciálními komoditami na českém trhu.

11 Seznam použitých zdrojů

11.1 Seznam použité literatury

CAMERON, R. Stručné ekonomické dějiny světa. Od doby kamenné až do současnosti. Praha : Victoria publishing, 1996. ISBN 80-85865-21-1.

HOLMAN, Robert. Mikroekonomie: středně pokročilý kurz. 2., aktualiz. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007. 592 s. ISBN 978-80-7179-862-0.

JUREČKA, Václav a kol. *Mikroekonomie*. 1. vyd. Praha: Grada, 2010. 359 s. Expert. ISBN 978-80-247-3259-6.

KASAN, J. *Cenová politika a politika hospodářské soutěže*, 1. vyd. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1994. 166 s. ISBN 80-7079-245-0.

KUBÍČEK, J. a kol. *Hospodářská politika*, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. 302 s. ISBN 80-86898-99-7.

MANKIW, N. G. *Zásady ekonomie*, 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2000. 763 s. ISBN 80-7169-8911.

RAUS, D., NERUDA, R. *Hospodářská soutěž po vstupu ČR do EU*, 1. vyd. Brno: CP Books, 2005. 359 s. ISBN 80-251-0394-3.

Zákon č. 273/1996 Sb. O působnosti Úřadu pro ochranu hospodářské soutěže

ŽÁK, M. *Učebnice hospodářské politiky II.*, 1. vyd. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1997. 261 s. ISBN 80-7079-057-1.

11.2 Internetové zdroje

AGRIS. *Švédsko musí zrušit lihový monopol*. [on-line]. 2000. [cit. 20-1-2014]. Dostupné z www: <http://www.agris.cz/clanek/97887>

BĚLÁČKOVÁ, V. (2006). *Od státního monopolu ke spotřební dani z alkoholu*. Adiktologie, 6 (2). Tišnov. / cena za nejlepší seminární práci na konferenci SVOČ, studentské odborné činnosti na FNH VŠE.

EUROSKOP. *Smlouva o založení evropského společenství*. [on-line]. 2013. [cit. 15-1-2014]. Dostupné z www: http://www.euroskop.cz/gallery/2/756-smlouva_o_es_nice.pdf

EVROPSKÝ PARLAMENT. *Nariadenie európskeho parlamentu a rady (eú) č. Xxx/2010*. [on-line]. 2010. [cit. 3-2-2014]. Dostupné z www: [http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com\(2010\)0336/com_com\(2010\)0336_sk.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com(2010)0336/com_com(2010)0336_sk.pdf)

JANOUSHKOVEC, Petr, BROM, Vladimír. *Historie tabákového průmyslu*. [on-line]. 2009. [cit. 12-12-2013]. Dostupné z www: <http://www.sberatel-ksk.cz/clanek-historie-tabakoveho-prumyslu-2009040006>

MÁLEK, Petr. *Mýtus přirozeného monopolu*. [on-line]. 2011. [cit. 10-2-2014]. Dostupné z www: <http://www.mises.cz/clanky/mytus-prirozeneho-monopolu-1--314.aspx>

MÁLEK, Petr. *Mýtus přirozeného monopolu*. [on-line]. 2011. [cit. 10-2-2014]. Dostupné z www: <http://www.mises.cz/clanky/mytus-prirozeneho-monopolu-2--316.aspx>

MODRE NOVINY. *Jan Zahradník: Obnovme státní monopol na lih, lidé by nemuseli umírat*. [on-line]. 2012. [cit. 17-12-2013]. Dostupné z www: <http://www.modrenoviny.cz/region/jan-zahradnik-obnovme-statni-monopol-na-lih-lide-by-nemuseli-umirat.html>

MORAVÁK. *Socialismus ve Švédsku Emile Bechreiber L' Illustarttion, Paříž, 1935*. [on-line]. 2012. [cit. 4-2-2014]. Dostupné z www:

<http://www.blogmoravaka.blogspot.cz/search/label/%C5%A0v%C3%A9dsko>

PETERKA, Jiří. *Archiv článků a přednášek Jiřího Peterky*. [on-line]. 2011. [cit. 14-1-2014]. Dostupné z www: <http://www.earchiv.cz/anovinky/ai3538.php3>

PROCHÁZKA, Štěpán, *Antimonopolní politika pro případ Microsoft*. [on-line]. 2006. [cit. 11-12-2013]. Dostupné z www: http://nb.vse.cz/~svobodam/Archiv_textu/Ochrana_hospodarske_souteze/Prochazka_prace.rtf

ŠIMEK Radomír. *Poučíme se u sousedů? Lihový monopol po německu*. [on-line]. 2012. [cit. 3-2-2014]. Dostupné z www: <http://www.ceskapozice.cz/byznys/podnikani-trhy/poucime-se-u-sousedu-lihovy-monopol-po-nemecku?page=0,1>

ÚŘAD PRO OCHRANU HOSPODÁŘSKÉ SOUTĚŽE. *Vývoj soutěžního práva*. [on-line]. 2012. [cit. 11-12-2013]. Dostupné z www: <http://www.uohs.cz/cs/o-uradu/historie-uradu/vyvoj-soutezniho-prava.html>

WIKIPEDIA. *Konkurence dopravců v osobní a železniční dopravě v Česku*. [on-line]. 2013. [cit. 19-1-2014]. Dostupné z www:

http://cs.wikipedia.org/wiki/Konkurence_dopravcu_v_osobni_a_zeleznicni_doprave_v_Cesku

Zákon č. 273/1996 Sb. O působnosti Úřadu pro ochranu hospodářské soutěže

ZÁKONY PRO LIDI. *Výsledky hledání zákonů týkajících se znárodnění*. [on-line]. 2010. [cit. 19-12-2013]. Dostupné z www:

<http://www.zakonyprolidi.cz/hledani?text=zn%u00e1rodn%u011bn%u00ed>

ZÁKONY PRO LIDI. *Výsledky hledání zákonů o restitucích*. [on-line]. 2010. [cit. 19-12-2013]. Dostupné z www:

<http://www.zakonyprolidi.cz/hledani?text=%C4%8D.+42%2F1992+Majetkov%C3%A9m+vypo%C5%99%C3%A1d%C3%A1ni+v+dru%C5%BEstvech%2C+z%C3%A1kon+%C4%8D.+403%2F1990+o+zm%C3%ADrn%C4%9Bn%C3%AD+n%C3%A1sledk%C5%AF+majetkov%C3%BDch+k%C5%99ivd%2C+z%C3%A1kon+%C4%8D.+229%2F1991+o>

+p%C5%AFd%C4%9B+a+jin%C3%A9m+zem%C4%9Bd%C4%9Blsk%C3%A9m+maje
tku+a+dal%C5%A1%C3%AD.+%20http://www.earchiv.cz/anovinky/ai3538.php3

ZIMPLINEROVÁ, Alena. *Antimonopolní politika*. [on-line]. 2003. [cit. 9-12-2013].

Dostupné z www:

http://nb.vse.cz/~svobodam/Archiv_textu/Ochrana_hospodarske_souteze/kurs_brezen_03.pdf